

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA
Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2017.

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREME: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić VREME U JEZIKU I JEZIK KROZ VREME	9
Софија Милорадовић ИМЕНОВАЊЕ ВРЕМЕНА У ПРИЗРЕНСКО-ТИМОЧКИМ НАРОДНИМ ГОВОРИМА На материјалу дијалекатских речника из Врања, Нишке Каменице и Тимока	31
I	
VREME U GRAMATICI I SEMANTICI	
Мирослав Вукелић КОНЦЕПЦИЈА ВРЕМЕНА У ХИЛАНДАРСКОМ ГРАМАТИЧКОМ СПИСУ „ОСАМ ВРСТА РЕЧИ“	65
Милош М. Ковачевић МОДАЛНА УПОТРЕБА ВРЕМЕНСКИХ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	77
Predrag Novakov FORMALIZOVANJE RELATIVNIH I TRANSPONOVANIH GLAGOLSKIH VREMENA U ENGLESKOM I SRPSKOM JEZIKU	91
Аница Глођовић ЈЕДАН ОСВРТ НА ГЛАГОЛСКО ВРЕМЕ И ВИД У ЕНГЛЕСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	103
Вера Јовановић О ЕНКОДИРАЊУ АСПЕКТУАЛНОСТИ У ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	117
Margita Petrović ИНОВАЦИЈЕ У ГРАЂЕЊУ ПЕРФЕКТА У САВРЕМЕНОМ ВАРИЈЕТЕТУ NAUATLA IZ SAN SEBASTIJAN SINAKATEPEKA (PUEBLA, MEXIKO) ...	131
Вања Миљковић ГЛАГОЛИ СА ПРЕФИКСОМ ЗА- КОЈИ ОЗНАЧАВАЈУ ПОЧЕТНЕ СИТУАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ – КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКИ ПРИСТУП	143
Александра Јањић ТРАЈНОСТ ОСОБИНЕ КОД ПРИДЕВА НА -(Љ)ИВ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ ...	159
Nenad Miladinović TEMPORALNI GENITIV U ENGLESKOM JEZIKU	173

Маријана Богдановић ФРАЗЕОЛОГИЗМИ КАО СРЕДСТВА ИЗРАЖАВАЊА ВРЕМЕНСКИХ ЗНАЧЕЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	189
Иван Јовановић ФРАНЦУСКЕ И СРПСКЕ ПАРЕМИЈЕ У ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОМ ПОЉУ „ВРЕМЕ“	203
Nina Manojlović МЕТАФОРИЧКА КОНЦЕРТУАЛИЗАЦИЈА ЦИЛЈНОГ ДОМЕНА ВРЕМЕ	217
Анета Тривић ТЕЛЕСНЕ МЕТАФОРЕ С ВРЕМЕНСКИМ ЗНАЧЕЊЕМ У СРПСКОМ И ШПАНСКОМ ЈЕЗИКУ	229
Jan Hartman, Wei-lun Lu USE OF MULTIPLE PARALLEL TEXTS IN CONTRASTIVE COGNITIVE LINGUISTICS RESEARCH: COMPLETION IS UP IN ENGLISH PHRASAL VERBS AND ITS COUNTERPARTS IN CZECH	243
Aleksandar Petrović THE COGNITIVE SEMANTIC ANALYSIS OF THE ROLES OF THE CONCEPT OF UNLIMITED TIME IN LITERARY TEXTS	255

II

ВРЕМЕ КАО ЈЕЗИЧКА И VANЈЕЗИЧКА КАТЕГОРИЈА У ДИСКУРСУ И ДРУШТВУ

Светлана Слијепчевић ПЕРСУАЗИВНИ И МАНИПУЛАТИВНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА У РЕКЛАМНО-ПРОПАГАНДНОМ ЖАНРУ У ПОЛИТИЧКОМ ДИСКУРСУ	269
Svetlana Maksimović, Nikola Tatar GLAGOLSKA VREMENA U NASLOVIMA NOVINSKIH ČLANAKA U BRITANSKOJ ŠTAMPI	285
Aleksandar Kavgić, Olga Panić Kavgić KONCEPT VREMENA U PREDIZBORNIM SLOGANIMA AMERIČKIH I SRPSKIH PREDSEDNIČKIH KANDIDATA NA POČETKU 21. VEKA	299
Amira Sadiković, Selma Đuliman FROM <i>BUSHISMS</i> TO <i>TRUMPISIMS</i> : HAS THE LAPSE OF TIME AFFECTED POLITICAL RHETORIC?	315
Ivan Stamenković TIME AND POLITICALLY CORRECT LANGUAGE - THE EUPHEMISTIC “PEOPLE-FIRST” EXPRESSIONS IN THE SERBIAN PRESS	325
Светлана М. Ђирковић ВРЕМЕ ИДЕАЛИЗОВАНОГ СУЖИВОТА СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ	343

Zoran Jevtović, Zoran Aracki MEDIJI I PROMENE OBRAZACA MIŠLJENJA U DIGITALNOM DOBU	361
Strahinja Stepanov NOVINSKI POLITIČKI STRIP I REKONTEKSTUALIZACIJA	375
Dušan Stamenković, Miloš Tasić TEMPORALNOST U VIZUELNOM JEZIKU STRIPA	389

III

VREME U PRIMENJENOLINGVISTIČKIM ISTRAŽIVANJIMA

Аница Крсмановић, Катарина Ивановић ВРЕМЕНСКА ДИМЕНЗИЈА МОТИВАЦИЈЕ У ОБЛАСТИ УЧЕЊА СТРАНИХ ЈЕЗИКА	405
Marija Stojković MANAGING EDUCATIONAL INNOVATION IN CHANGING TIMES: AN ANALYSIS OF AN EFL TEACHER TRAINING PROGRAMME IN SERBIA	417
Danica Jerotijević Tišma INVESTIGATING THE TIME FACTOR IN THE ACQUISITION OF ENGLISH WORD STRESS PATTERNS BY SERBIAN EFL LEARNERS	431
Ивана Лазић Коњик, Маријан Јелић ЈЕЗИЧКИ СВЕТ СРПСКИХ НАРОДНИХ ПЕСАМА ИЗМЕЂУ СТАРОГ И НОВОГ ВРЕМЕНА	445
Dragana Đorđević RAZVOJ REČNIČKE MIKROSTRUKTURE U SREDNJOVEKOVNOJ ARAPSKOJ LEKSIKOGRAFIJI	459
Saša Trenčić THE INFLUENCE OF AGE, TIME SPENT IN CANADA AND OTHER FACTORS ON THE LEVEL OF INTERCULTURAL SENSITIVITY OF SERBIAN IMMIGRANTS	471
Elżbieta Mańczak-Wohlfeld IS ENGLISH A <i>LINGUA FRANCA</i> OF SCIENTIFIC DISCOURSE OF MODERN TIMES?	487

УДК 81:572(497.115)

Светлана М. Ђирковић

Балканолошки институт, Српска академија наука и уметности

ВРЕМЕ ИДЕАЛИЗОВАНОГ СУЖИВОТА СРБА И АЛБАНАЦА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ¹

Сажетак: За потребе овог прилога креиран је корпус оддесет разговора са расељеним лицима са Косова и Метохије, вођених током 2002. и 2003. године у колективним прихватним центрима и приватном смештају расељених лица у централној Србији, у којима се као доминантна издваја тема о времену идеализованог суживота Срба и Албанаца. Корпус је анализиран из перспективе антрополошке лингвистике, са циљем да се време пре расељавања перципира као идеализовано безконфликтно. Година 1999. се узима као година почетка ратних сукоба и почетка расељавања, иако су расељена лица у централну Србију долазила у више таласа, током 2000. године и касније. Време пре расељавања карактерише идеализовани суживот Срба и Албанаца, а у највећем броју примера из Корпуса говори се о идеализованој приватној и јавној сфери живота, као и о идеализованој пословној сарадњи. У неколико примера време идеализованог суживота Срба и Албанаца поистовећује се временом у коме влада Јосип Броз Тито, и оно се описује као време наметнуте етничке једнакости после кога почињу конфликти.

Кључне речи: антрополошка лингвистика, расељена лица са Косова и Метохије, идеализација међуетничких односа, етничка толеранција, размена културолошког знања, пословна сарадња

Расељавање српског становништва са Косова и Метохије 1999. године и годинама које су уследиле препознато је од стране научне заједнице у Србији, као и од стране Унеска, као ситуација која ће довести до нестанка косовско-метохијских говора, с обзиром на очекивану језичку асимилацију у већински варијетет српског језика оних језичких средина у које су се расељена лица временом интегрисала. Године 2002. два института Српске академије наука и уметности – Институт за српски језик и Балканолошки институт сарађују на пројекту који финансира Унеско – *Истраживање словенских говора на Косову и Метохији*. Пројекат који је релативно кратко трајао (од децембра 2002. до краја 2003. године) резултирао је звучним архивом косовско-метохијских

---

¹ Прилог је резултат рада на пројекту *Језик, фолклор и миграције на Балкану* (бр. 178010) Балканолошког института САНУ, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

говора у који је депоновано 585 сати аудио-снимљених разговора.² Истраживања обављана у оквиру овог пројекта вођена су како у српским заједницама на Косову и Метохији, тако и у колективним прихватним центрима и приватном смештају расељених лица у централној Србији и на Косову и Метохији.

Од првобитно примарно дијалектолошки усмереног научно-истраживачког пројекта, коме је био циљ да забележи дијалектолошки репрезентативну усмену грађу, широм лингвистичком стратегијом дошло се до пројекта чија би теренска грађа била не само дијалектолошки репрезентативна, већ погодна и за истраживања из перспективе лингвистичке прагматике, лингвистичке антропологије и етнолингвистике. Узимајући у обзир ратни и послератни контекст, који подразумева и расељавање становништва, интеграцију расељеног становништва у нову средину, као и трансформацију традицијске културе, у осмишљавању теренских истраживања за потребе пројекта осим лингвистичких питања требало је покрити и она питања која су важна за друге хуманистичке науке, те усмерити истраживања у интердисциплинарном правцу. Иако су у истраживачки тим били позвани и етнологи, антрополози, етномузиколози, највећи број истраживача који су учествовали на овом пројекту били су лингвисти (Ђирковић 2015: 267).

Звучни архив садржи 585 сати аудио-разговора и може се сматрати обимним и репрезентативним корпусом за дисциплинарно различита истраживања, али је ипак мали број научних студија насталих на основу забележене теренске грађе.³ У пројекту који је спровођен и окончан пре 13 година развијена је методологија тимских теренских истраживања која је примењивана и у другим пројектима,⁴ и која се и данас, без прекида, примењује у тимским теренским истраживањима Балканолошког института САНУ.⁵ Применом исте теренске

² Комплетан корпус настао у пројекту *Истраживање словенских говора на Косову и Метохији* депонован је у Дигитални архив Балканолошког института САНУ, чува се и у Институту за српски језик САНУ, а копије корпуса налазе се и у приватним архивима истраживача који су учествовали у истраживањима.

³ О студијама и зборницима радова насталих на основу забележеног корпуса в. више у: Ђирковић 2015: 276.

⁴ О развоју и примени методологије теренских етнолингвистичких и антрополошко-лингвистичких истраживања у Србији в. више у: Сикимић 2008, 2012. Иста теренска методологија примењивана и примењује се и у извођењу пројеката: *Српске народне епске песме и њихов културни израз* (Институт за књижевност и уметност, Београд, 2004–2005), *Проучавање и заштита нематеријалне баштине Републике Српске* (Филолошки факултет Универзитета у Бањалуци, Балканолошки институт САНУ, Београд, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2012–2016), *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века* (међуакадемијска сарадња Српске академије наука и уметности и Румунске академије наука, 2013–2015), *Чувари нематеријалне баштине тимочких говора* (Асоцијација Арт остварења, 2015, 2016), *Истраживање језика и фолклора Рома у Књажевцу* (Народна библиотека „Његош“ у Књажевцу, 2016), *Савремена теренска истраживања усмене традиције Запаља* (Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 2016).

⁵ Од 2002. године тимска теренска истраживања континуирано спроводи истраживачки тим Балканолошког института САНУ у оквиру пројекта *Језик, фолклор и миграције на Балкану*, који финансира Министарство образовања, науке и технолошког развоја Републике Србије.

методологије на овај начин се формира за сада неумрежени, али свакако обиман усмени корпус српског језика (како стандардног језика, тако и његових дијалеката).

Звучни архив пројекта употребљен је за израду докторске дисертације, а потом и монографске студије настале на основу дисертације, *Стереотип времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*. За потребе ове студије издвојено је 40 разговора са расељеним лицима, а у фокусу разговора налазе се теме које се тичу искустава саговорника везана за рат, избеглиштво и нове услове живота. Анализа овако одабраног и формираног Корпуса показала је да просторна измештеност расељених лица условљава нову перцепцију времена која почива на фиксирању периода рата као нулте тачке на временској линији и одређивању прошлости, садашњости и будућности на основу ове тачке. Тиме је указано на постојање специфичног просторно-временског координатног система расељених лица.

На Корпус је примењена доминантно когнитивнолингвистичка теорија,⁶ посебно принцип категоризације, али сами примери су изискивали и примену формалнолингвистичког аналитичког приступа, аналитички приступ анализе конверзације и анализе дискурса, али и теорија таксиса.⁷ Може се закључити да анализу изабраног Корпуса карактерише плурализам аналитичких метода.

Анализом Корпуса из перспективе когнитивне лингвистике указано је само на принцип креирања временских категорија, те је потврђена хипотеза о „новој“ перцепцији времена и креирању „нове“ временске линије које зависе од промене простора. С обзиром на обим Корпуса (40 одабраних разговора, око 44.000 речи), али и његов садржај, осим већ наведених теоријско-методолошких приступа примењених у анализи, чини се да су бројне теме остале занемарене – углавном због јасно дефинисане теме дисертације, а потом и монографије настале на основу текста дисертације. Осим тема које су остале ван постојеће анализе, Корпус омогућава и примену теоријско-методолошких приступа других лингвистичких дисциплина. За потребе овог прилога као основа ће бити употребљен већ креирани Корпус, с тим да ће, с обзиром на тему прилога, бити издвојени они фрагменти у којима се као доминантна издваја тема време

---

⁶ На издвојени корпус примењен је теоријски оквир когнитивне лингвистике, представљен у делима данас класичних когнитивних лингвиста Џорџа Лејкофа (George Lakoff), Марка Џонсона (Mark Johnson), Леонарда Талмија (Leonard Talmy), Чарлса Филмора (Charles J. Fillmore), Роналда Ланакера (Ronald W. Langacker), а из којих су издвојене оне поставке које се тичу односа језика и његове употребе (Langacker 1987: 2), процеса конструисања значења, способности да се објективно иста ситуација види на различите начине, Филморовим оквирима (Fillmore 1985), Лејкофовим идеализованим когнитивним моделима (Lakoff 1987: 68–76), као и Ланакеровим когнитивним доменима који представљају нужни контекст за семантичку категоризацију одређеног концепта (Langacker 1987: 148–150). Дефиниције прототипа и стереотипа преузете су од лингвисткиње Људмиле Поповић (Поповић 2008), јер су се чиниле најадекватнијим за приступ примењен на Корпус.

⁷ Теорија таксиса примењена у овој монографији заснива се на оквиру који је дао Виктор Храковскиј (Храковский 2003), а његова теорија је примењена и у студији Људмиле Поповић (Поповић 2012).

идеализованог суживота Срба и Албанаца на Косову и Метохији пре 1999. године. Овако сужен Корпус садржи десет разговора, чији ће фрагменти илустровати оно време које се перцепира као безконфликтно. Теоријско-методолошки приступ који је планиран да буде примењен у овом прилогу налази се у основи антрополошке лингвистике. Тиме ће се постојећи Корпус схватити као језички ресурс који ће омогућити увид у оне друштвене феномене којима се није могло приступити теоријско-методолошким аспектима когнитивне лингвистике и других дисциплина које су примењене у монографској студији.

1. Постконфликтни расељенички дискурс

Постконфликтни дискурс карактеришу сећања директних или индиректних учесника у конфликтима на сам конфликт, али та сећања неретко реферишу и на оно време које је претходило конфликтима. Истраживачи који се баве културном и социјалним географијом, принудним миграцијама у чијем су фокусу углавном интерно расељена лица из Абхазије и Јужне Осетије у Грузији након конфликта 1992–1998, указују како су животне околности ових људи често окрутне, погоршане стигматизацијом, недостатком интеграције и неизвесном будућношћу (Kabachnik et al. 2010: 316). Такође, сугерише се да принудни мигранти показују да се држе прошлости и да се фокусирају на место у ком су живели у прошлости. Самим тим „дом“ је ситуиран у прошлости као да је изграђен и репродукован кроз носталгију и сећање (Ray 2000). Овако постављен, „дом“ се асоцира са нормалним начином живота, безбедношћу, фамилијарношћу, здрављем, удобношћу, а губици и тегобе настали након расељавања доведени су у супротност са нормалним начином живота у прошлости (Kabachnik et al. 2010: 323). Истражујући концепт „дома“ у литератури, социјална политиколошкиња Шели Малет (Shelley Mallett) сматра да је однос између „дома“ и сећања комплексан и флуидан, и да се мора узети у обзир значај искуства и сећања на „дом“ у различитим фазама животног циклуса. У литератури, како наводи ова политиколошкиња, „дом“ се често описује као уточиште и склониште, као место и/ или простор у коме се људи могу повући и опустити. Овакво разумевање „дома“ почива на неколико сличних идеја, међу којима је најочитија она о разлици између јавног и приватног, спољног и унутрашњег света. У основи виђења дома као уточишта и склоништа лежи идеја да се приватна, често фамилијарна област јасно разликује од јавног простора и заштићена је од јавног вида. Јавна сфера се повезује са послом и политичким ангажовањем, као и неродбинским односима. За разлику од ње, приватна област дома типично се разумева као простор који нуди слободу и контролу, безбедност, поље за креативност и обновљивост (Mallett 2004: 70–71). Грузија, држава на граници између Источне Европе и Западне Азије, и Србија (са Косовом и Метохијом), држава у Јужној (Југоисточној Европи), без обзира на физичку удаљеност, у погледу искустава расељених лица показују недвосмислене сличности, што би вероватно потврдило и истраживање расељавања и искустава расељавања у другим сличним подручјима.

1.1. Време добросуседских односа Срба и Албанаца пре 1999. године

Разговори са расељеним лицима са Косова и Метохије интенционално су усмеравани на тему традицијске културе,⁸ али у Корпусу постоје и разговориу чијем су фокусу (ауто)биографске приче, усмена историја, историја насеља из којих долазе/потичу саговорници, или насеља у којима су живели, и као што је већ наведено разговори о рату, избеглиштву, личним и породичним драмама. У специфичном контексту често долази до преплитања различитих тема – теме из области традицијске културе често бивају „испресецане“ аутобиографским и/или избегличким причамау форми дигресија.⁹

С обзиром на мултиетнички контекст у коме расељена лица живе до 1999. године, очекивано је да се након расељавања у разговорима са расељеним лицима јављају и коментари, па чак и комплетни наративи на тему међуетничких односа и суживота Срба и Албанаца. Како су односи Срба и Албанаца од 1999. године резултирали оштрим конфликтима и коначно ратним сукобима, у највећем броју случајева расељена лица говоре о традиционално лошимодносима са Албанцима. Међутим, издваја се неколико разговора у којима саговорници са носталгијом говоре о времену некадашњих добросуседских односа са Албанцима, односу поштовања, неговања добрих односа са суседима, сарадње у свакодневним пословима. Лоцирани у прошлост, пре рата, бомбардовања и расељавања која су почела 1999. године, време добросуседских односа Срба и Албанаца представља фрагмент у оквиру категорије прошлости.¹⁰

Без обзира на то о којој је сфери живота реч, добросуседски односи су једна од важних карактеристика која се често истиче. С обзром на то да су, као што је већ речено, сви описивани догађаји, епизоде из живота саговорника лоцирани у прошлост, пре почетка ратних сукоба 1999. године, типично средство за описивање догађаја је глаголски облик перфекат. Међутим, као што је већ у студији насталој на обимној теренској грађи наведено (Ћирковић 2012) – у наративима није редак случај да перфекат бива замењен презентом (и то наративним/историјским, али и презентом за означавање хабитуалне радње) и футуром првим (такође у функцији изражавања хабитуалности). Важно је напоменути да се глаголски систем у наративима уобичајено уводи и изводи неким прете-

---

⁸ Разговори на тему традицијске културе усмеравани су питањима из етнолингвистичког упитника Ане Плотникове (Плотникова 1996). У време креирања пионирског рада са расељеним лицима претпостављало се да ће теме из области традицијске културе подстакнути позитивна сећања и да се у разговорима саговорницима неће отежати већ постојеће тешко психолошко стање, као да ће за истраживаче без искуства у етички деликатном раду традицијска култура бити „неутрална“ тема (Ћирковић 2015: 268).

⁹ Више у Ћирковић 2004.

¹⁰ Категорија прошлости је поред категорије садашњости и категорије будућности, једна од три категорије које се издвајају на врменској линији у односу на временску границу, реализовану предлошко-падежним конструкцијама са лексемама рат и бомбардовање (Ћирковић 2012: 83–90) и посебно глаголима кретања (Ћирковић 2012: 90–112). Издвојене категорије – прошлости, садашњости и будућности, карактерише употреба одређених глаголских облика, њихово апсолутно и/или релативно значење, као и транспонововање значења (уп. више у Ћирковић 2012).

риталним глаголским обликом (најчешће перфектом или аористом).¹¹ Примери наведени у овом прилогу управо показују такав наративни образац (Ћирковић 2012: 150).

У овом прилогу биће анализирани управо фрагменти разговора који илуструју временски период у коме су владали добросуседски односима Срба и Албанаца.

1.1.1. Време добросуседских односа Срба и Албанаца у приватној сфери живота

О времену добросуседских односа између Срба и Албанаца често се говори из личне перспективе, или перспективе заједнице, а оно је окарактерисано као заједничко време проведено у окупљањима током традиционалних празника како православних (Ускрс, Божић, слава), тако и муслиманских (најчешће се помиње Бајрам), али и у околиналним приликама – венчања, дружења/посећивања. Овакви односи недвосмислено потврђују концепт „дома“ у прошлости који се асоцира нормалним односима, безбедношћу, здрављем и удобношћу, на које указују англосаксонски социјални географи и политиколози, а који се доводе у везу и са добросуседским односима са Албанцима.

1.1.1.1. Свадбе

Добросуседски односи указују на време заједнички проведено у ритуалима карактеристичним за једну етничку заједницу. Тако се у примеру [1] говори о непостојању (етничких) разлика између Срба и Албанаца приликом позивања на албанске свадбе:

[1] Мало снаше су дошле де нисам ја позван на шиптарске свадбе. Не само ја, него пуно Срба. Звали не на свадбе, жени сина, прави свадбе, „дођи“. (А они, је л’ они долазили код, рецимо, код вас?) Да. Како да не. Како да не, па имали смо то заједнички. Е сад ово, ово, ово, овај рат, то поквари све. То је најпрљавији рат у историји. [431-R-SUVA REKA-1-SC]¹²

¹¹ Овом приликом неће посебна пажња бити посвећена употреби глаголских облика у издвојеним фрагментима и примерима. О овом лингвистичком питању је помно разматрано у студији *Стереотип времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије* (Ћирковић 2012). Употреба наративног презента је предмет научне дискусије у бројним радовима англосаксонских и српских лингвиста, уп. нпр. : Wolfson 1979, Schiffrin 1981, Smith 2007, Савић 1994, Танасић 1996, 2005. Глаголским облицима за исказивање инструкција, као и употребом футура првог у ситуацијама исказивања неизвесне будућности, конкретном току разговора између истраживача и саговорника, спонтаном изражавању планова везаних за будућност, итд. ауторка овог прилога се враћа и у студијама: Ћирковић 2013, 2014.

¹² Наведени примери садрже неколико техничких информација важних за боље разумевање самих примера. У заградама су наведена питања и коментари истраживача, док угласте заграде садрже информације везане за архивирани дигитални снимак разговора. Први број се односи на број снимка у архиву, *R* реферише на разговоре са расељеним лицима (алтернатива ознаци *R* је ознака *K* која указује на то да је разговор обављан на територији Косова и Метохије). Ознака архивираниог дигиталног снимка разговора садржи још и податак одакле је саговорник

Пример показује да није у питању позив на албанску свадбу упућен конкретном саговорнику, већ су и остали чланови српске заједнице позивани да својим присуством увеличају славље албанске породице, али пример такође показује да је овакава пракса била реципрочна.

1.1.1.2. Верски празници

Осим свадби, које су временски околиционално одређени ритуали, и верски празници – било православно-хришћански, било муслимански, такође су прослављани уз присуство чланова и православне и муслиманске заједнице.

[2] Било, добро смо живели, нећу да кажем. Ја сам имао првог комшију, био Муслиман. Он долази код мене на славу, остане на славу, само што се не крсти. (Да. Да.) Него и он устане. Онда кад је Бајрам и ја сам ишао код њега. Послужи те са слатко и са све. Ко пуши цигару, то није обавезно, онда ти да слатко, већином код њи чај, кафа слабо. Ако оћеш кафу, ће те понуде, ако не, чај ће те понуде. И код њи је обичај, ако не знаш, има да пијеш целе ноћи, ако не обрнеш ову малу кашику наопако на чашу. Целу ноћ има да те служи да пијеш чај ако не окренеш кашиче ово мало, да ставиш на одозго преко чаше има да нон стоп само да ти пију, бес прекида. Е код њи обичај тако. [423-R-LJUBIŽDA-1-SC]

У наведеном примеру ([2]) само делимично су наведени обавезни елементи које припадници српске-православне заједнице практикују током прослављања крсне славе. Албанци, муслиманске вероисповести, не следе православна правила, али позивање на прослављање крсне славе од стране Срба, као и долазак Албанаца, недвосмислено указује на израз великог поштовања: *Ја сам имао првог комшију, био Муслиман. Он долази код мене на славу, остане на славу, само што се не крсти. (Да. Да.) Него и он устане* – конкретан пример показује и елементе ритуала којих се припадник муслиманске заједнице не придржава: *остане на славу, само што се не крсти*, али и који су то елементи којима изражава своје поштовање домаћину: *Него и он устане*.

Реципроцитет у поштовању верских празника „друге“ верске заједнице огледа се у присуству Срба на једном од највећих муслиманских празника – Бајраму, које прослављају Албанци: *Онда кад је Бајрам и ја сам ишао код њега. Послужи те са слатко и са све. Ко пуши цигару, то није обавезно, онда ти да слатко, већином код њи чај, кафа слабо*, а пример указује на протокол који се мора поштовати у муслиманском домаћинству. Важно је напоменути да осим обавезних процедура током обележавања / прослављања празника, саговорник изражава и „научене“ елементе свакодневног живота: *И код њи је обичај, ако не знаш, има да пијеш целе ноћи, ако не обрнеш ову малу кашику наопако на чашу. Целу ноћ има да те служи да пијеш чај ако не окренеш кашиче ово мало, да ставиш на одозго преко чаше има да нон стоп само да ти пију, бес прекида. Е код њи обичај тако*.

(нпр. ISTOK, SUVA REKA, LJUBIŽDA, GNJILANE, DRENOVAC...), као и број снимка који је један истраживач забележио са саговорницима у истом насељу. Ознака садржи и иницијале истраживача који су водили разговор.

[3] Kad sam bio toj mlad, takoj, пешеснајес године сам имао, ми све са Шиптари смо се дружили. Игралли смо лопту, они код мене дођу, ја код њи отиднем. Они кад имају тамо неки Бајрам кад имају, они праву баклаве. Па они кријев се, неће да уђе у нашу кућу тад. А ми деца можемо, али који су поголеми људи, не, и они не долазију тамо код њи. Никако не улазе у кућу. Жене крили су од нас. А ми како деца идемо куд њи. И они дау ни онеј баклаве, ми да однесемо дома. Кад ни биде на њи, буде на нас Великден, они много волели црвени јајца. Па ми кад дамо црвени јајца, они се радују. (*исечено питање*)¹³ У, кад биље весеље, знаш, тако некад, неке свабе, тако дођев. На честитку, пола сата... [400-R-GNJILANE-1-JM]

Учествовање припадника обе етничке и верске заједнице у верским празницима истакнуто је и у примеру [3]¹⁴: *Они кад имају тамо неки Бајрам кад имају, они праву баклаве[...]*¹⁵. *И они дау ни онеј баклаве, ми да однесемо дома. Кад ни биде на њи, буде на нас Великден, они много волели црвени јајца. Па ми кад дамо црвени јајца, они се радују.: У, кад биље весеље, знаш, тако некад, неке свабе, тако дођев. На честитку, пола сата.* Разлике у свакодневном, породичном, животу муслиманске породице саговорник у примеру [3] наводи као научене, али је важно напоменути да их ни на који начин не вреднује: *Па они кријев се, неће да уђе у нашу кућу тад. А ми деца можемо, али који су поголеми људи, не, и они не долазију тамо код њи. Никако не улазе у кућу. Жене крили су од нас. А ми како деца идемо куд њи* – одрасли људи немају приступ женском делу заједнице, док је деци ипак омогућено да буду у кругу припадница те заједнице.

[4] Не бре, смо прошле добро сас њи док смо биље добро. Не смо имаље лоше никад само ете овај враг уљеуе у њи. За толико године смо живеле, смо се мешале, кад бине Бајрам ће идемо, кафу ће пијемо, ће ни бидне наш Турђевдан, овај Великдан, ће дођеу. Не смо имали. У поље смо спале, никој не ти рекнаја бог те убија, а сьге ето, вој време кад дође, бог да чува. Мука. (Мука.) Мука голема беше. [118-R-LJUBIŽDA-1-RM]

У примеру [4] идентично је изражавање поштовања верских празника од стране припадника обе етничке и верске заједнице, учествовање у ритуалима, поштовање правила понашања.

Важно је истаћи, а на то указују и сами делови разговора, да је током прослављања важних верских празника, међу припадницима обе етничке и верске

¹³ Иако је једно од правила установљених још пре почетка извођења пројекта било да се питања истраживача не изостављају са снимка, неки истраживачи, вероватно у складу са некадашњим традиционалним дијалектолошким бележењем теренског материјала, нису бележили своја питања аудио-снимачем. У наведеном примеру уочава се управо таква ситуација. На основу транскрипта разговора, одговора саговорника може се само претпоставити које је питање истраживач поставио.

¹⁴ И у овом примеру саговорник говори о обавезном присуству припадника српске заједнице у албанским свадбеним весељима, узајамном поштовању верских празника, њихових протокола, указује се на свакодневне заједничке дечачке/ момачке активности, реализоване дечјим играма у којима су учествовали припадници обе етничке заједнице.

¹⁵ Ознаком [...] маркира се изостанак дела исказа.

ке заједнице (српске и албанске) долазило до размене културолошког знања и правила понашања током наведених прослава и весеља, али и правила понашања у свакодневном животу оне друге етничко-верске заједнице.

1.1.1.3. Пријатељски односи

Време добросуседских односа између Срба и Албанаца на Косову и Метохији пре 1999. године описује се и као време у коме је владало искрено пријатељство. Примери из фрагмената разговора који следечесто указују и на емотивну реакцију на нарушавање таквих односа.¹⁶

[5] Јер се он [син] дружио све са Шиптарима, са Албанцима, са муслимани, са католици, држао се са Шиптари, и имаја друга, најбољи друг, исто ко он личи. Глеј њега, глеј њега. Само што је овај други плав, а мој је црн. И косу такву има, и све, ама све. И кад причав, чини ми се да су браћа рођена. Једна мајка да ги родила. Ја не знам шта да ти кажем, стварно, али овај жалос је велики шта ни направише. И још гледав да замутив работу. Ово је срамота што ради овако, што не остави народ да сам реши своју судбину. Него гледа само да ствара неприлике. Што каже мој Ненад, имаја друштво свирале, певале, ће дођев код нас, имао сам велику собу па ту ће се накупив, па по кафу ће ги кувам. [366-R-ISTOK-5-MI]

У наведеном примеру ([5]) саговорница упоређује свог сина са његовим најбољим пријатељем Албанцем. Осим дружења и блиских пријатељских односа, саговорница налази и физичку сличност између два пријатеља: *Јер се он [син] дружио све са Шиптарима, са Албанцима, са муслимани, са католици, држао се са Шиптари*, саговорница налази и физичку сличност између два пријатеља: *[...]и имаја друга, најбољи друг, исто ко он личи. Глеј њега, глеј њега. Само што је овај други плав, а мој је црн. И косу такву има, и све, ама све. И кад причав, чини ми се да су браћа рођена. Једна мајка да ги родила.*

[6] (И шта они кажу да не треба још да идете доле?) Не, она зове мене на госте, за кућу да завршимо. (А за што бисте продали кућу?) Ја нећу да вратим доле. Не. Неће нико да ми га дира од наши, од наши Шиптари, Турци што бе ту. Ја верујем њима. Како плакали они ми кад смо изашле, ти немаш појма да ти кажем, ја сам се тресла цела кад ме он загрли [...] чист Шиптар био. Чист. Долазили ми у кућу музиканти били и они, па кад ни дође по десет петнес. [113-R-DRENOVAC-4-MI]

У примеру [6] саговорница изражава поверење у некадашње комшије да ће кућа коју је напустила остати нетакнута. Суседе Албанце ова саговорница маркира присвојном заменицом *наши*, појачавајући већ исказано поверење и сећање на време добросуседских односа. Тренутак принудног одласка градацијски достиже највиши степен емотивног набоја: *Како плакали они ми кад смо*

¹⁶ Разговори обележени архивском ознаком [366-R-ISTOK-5-MI] и [113-R-DRENOVAC-4-MI] истраживачица Марија Мандић [Илић] водила је у неколико наврата са истим саговорницима, па се може приметити да је садржај фрагмената сличан, односно да се сличне емоције у овим фрагментима изражавају.

изашле, ти немаш појма да ти кажем, ја сам се тресла цела кад ме он загрли.

[7] Нисмо ми гледали нације уопште. Сви ме волели, ка-ће дођем, њему кажем [...] Све ме деца волели, ја ће ги напраим сладолед, ћа напраим шампиту, па ће ги изнесем, а они више па ће се потепав. А вај вика: „Тета Веро да л’ има свињски мас?“ Неће тета Вера да те посрби тебе, не брини. И ти имаш твоју веру, тета Вера има своју“ и нема. Живота ми. А он ће се скида од смејање. Знаш шта је то било, ми смо били као један кућа, не знам шта нам направише овој све. [113-R-DRENOVAC-4-MI]

Посебно је међуетничка толеранција истакнута у примеру [7], у заједници „без нација“, нису се истицале разлике, али су се поштовале. Оваква ситуација илустрована је англотом: *Све ме деца волели, ја ће ги напраим сладолед, ћа напраим шампиту, па ће ги изнесем, а они више па ће се потепав. А вај вика: „Тета Веро да л’ има свињски мас?“ „Неће тета Вера да те посрби тебе, не брини. И ти имаш твоју веру, тета Вера има своју“ и нема. Живота ми. А он ће се скида од смејање.*

[8] Цело село сам заша, јер трактор да нађем или кола мало робу да дигнем од Призрен до, до овај. Толика њина обавеза да буде, на пример, неће да те прими Србина, па не знам, не знам колке паре да му даднеш. То-ј никако. А имаја сам људи добри, до пре него, предобри, бољи тај Шиптар би ми учинија, на пример, раније време, него ти што би ми учинија. Толико смо се волеле, додуше једно друго смо живели. И цело село сам заша круг, никој тија што останале ка мој памет што имале. Они биле код куће, али како се седале, испоубијени после. Испопљачкани на живот. Е, сви имале пуне куће, Срби, ми смо били добри у могућнос. Сви смо били у добро стање. [118-R-LJUBIŽDA-1-RM]

Позитивна искуства у односима са Албанцима исказује и саговорник у примеру [8] – његова искуства са суседима Албанцима не заснивају се само на индивидуалним карактеристикама људи: *А имаја сам људи добри, до пре него, предобри, бољи тај Шиптар би ми учинија, на пример, раније време, него ти што би ми учинија*, већ и на суштински добрим суседским односима: *Толико смо се волеле, додуше једно друго смо живели.*

1.1.2. Време добросуседских односа Срба и Албанаца у пословној сарадњи и јавној сфери живота

Фрагменти разговора из Корпуса показују да и пословну сарадњу између Срба и Албанаца пре 1999. године обележавају односи међуетничке толеранције. За разлику од приватне сфере суживота Срба и Албанаца, у фрагментима разговора у којима се говори о пословној сарадњи нема информација које би указивале на размену културолошког знања, правила понашања која важе у свакој заједници понаособ, као и на поштовање културолошких разлика. Такође, ови фрагменти лишени су и емотивно обојених исказа, те се може претпоставити да су ове разлике резултат садржаја разговора, односно, фокуса разговора на пословну сарадњу и јавну сферу живота.

Елементи разговора који истичу пословну сарадњу између Срба и Албанаца, јавну сферу живота углавном су иницирани питањима истраживача: *А*

је л' су вам они помагали, рецимо, пошто сте ви имали земљу, Кад се жњело ручно, је л' су вам Шиптари долазили на њиву? „А је л' сте ви њих позивали или су они сами долазили, виде да вама треба, не знам, помоћ, па сами дођу?“, али је тема добре пословне сарадње у неким фрагментима разговора и спонтано поменута (нпр. пример [12])

[11] (А је л' су вам они помагали, рецимо, пошто сте ви имали земљу, значи...) Све. И ми њима и они нама. Све те. Пуно пута смо, мислим, заједно ишли и копали, бостан смо садили, мислим. Знаш шта је бостан? (Да, да.) Е код нас се каже ортачки, са комшију позовемо, заједнички да сејемо. Они Муслимани, наши Срби, заједнички сејемо. После кад се продаје, после дели се новац. Па било, несмо имали никакве проблеме, нити они са нас, ни ми са њи. Сад ова [...] ситуација, што кажу, други [...] иначе за њих не би, никад ово не би дошло. Него, нека моле Богу за Америку, за велике силе. Зато смо ми и дошли до ово. [423-R-LJUBIŽDA-1-SĆ]

[12] Нисмо имали тако лоше, тако, и дружили смо се, на раду кад идемо заједно, радимо заједно, у кафану заједно. Тек после поче мржња, тако. Кад беше бомбардовање, један комшија дође, „вала, што да праим“, каже, „не смем да седим“, каже, „да не дође“. „Комшо, да те не убије, нема да те дира нико, слободно дођи код мене“. Шта? Како, ко ће да иде тад. И фала комшије, фала, не су ги дирали... (*не разуме се баш најбоље*) и добро смо живели и све то. Кад дођу његово време, е тад ми вика комшија: „Боље да идеш, комшија, не смем да те чувам. По и мене ће убијев. Не смем да те чувам. Ако мислиш кућу да продаш, да ти дам, да купим ја“. [400-R-GNJILANE-1-JM]

[13] (Кад се жњело ручно, је л' су вам Шиптари долазили на њиву?) Па то ти кажем ја. Ми смо то заједнички радили. И они код нас, ми код њи. То све се заједничко радило. Не сад, мислим, цело село, него како ко са ким има контактира. Да, то смо све заједнички радили. (А је л' сте ви њих позивали или су они сами долазили, виде да вама треба, не знам, помоћ, па сами дођу?) Не, не, ми смо се договарали. Оћеш ти да дођеш данас код мене да радиш, ја ћу кад будеш ти имао. Ми аргати смо ги звали. Тако ти кажем, оно, тај говор наш. Ми ћемо код тебе. И тако је то било цело време. И за време окупације, што ти реко ја. За оно време то је тако било. Већ после ослобођења, то већ, не знам како да ти кажем, можда душевно не знам шта је ко мислио, ал ја није се разликовало, никаке разлике није било зашто је овај Србин, или зашто је овај Шиптар, између нас. [431-R-SUVA REKA-1-SĆ]

[14] (А били сте одвојени од Шиптара?) Јес, одвојено. (Како, чиме?) Па, с њима смо били добро, они док се помамише сада, до сада, оно су били добро. И несу тели што вика, тај знаш колико смо ми прошли добро ми сас њима. Никад ништа ти не би урадио, боже сачува. Ако би те неко напао, они би те бранили. А сад шта и би, не знам. [110-R-DRENOVAC-1-MI]

Наведени примери показују да су у руралним међуетничким заједницама на Косову и Метохији пољопривредни радови, који су очито захтевали већи број људи, обављани „заједнички“, да је сарадња почивала на договору: *Пуно пута смо, мислим, заједно ишли и копали, бостан смо садили, мислим [...] Е код нас*

се каже ортачки, са комисију позовемо, заједнички да сејемо ([11]), Ми смо то заједнички радили. И они код нас, ми код њи. То све се заједничко радило. Не сад, мислим, цело село, него како ко са ким има контактира. Да, то смо све заједнички радили [...] Не, не, ми смо се договарали. Оћеш ти да доћеш данас код мене да радиш, ја ћу кад будеш ти имао. Ми аргати смо ги звали. Тако ти кажем, оно, тај говор наш. Ми ћемо код тебе. И тако је то било цело време ([13]).

У примеру [13] уочава се сегментација времена на окупацију и после ослобођења, које се односе на време Другог светског рата (окупација) и време након завршетка Другог светског рата (после ослобођења). Очито је постојала разлика у односима између Срба и Албанаца, али се ове разлике нису истицале у пословној сарадњи. Пример показује да саговорник не може са сигурношћу да говори о приватним односима између Срба и Албанаца, али да је пословна сарадња остала ненарушена.

Иако се чини да су фрагменти разговора јасно подељени на оне у којима се истиче с једне стране приватна сфера живота и, с друге, јавна сфера, те да саговорници у складу с тим говоре само о својим приватним релацијама са Албанцима или о дистанцираној, али толерантној пословној сарадњи, примери из тих фрагмената ипак указују на то да су ове две сфере живота испреплетене. Пример [12] показује да је пословна сарадња била само један сегмент јавне сфере живота у мултиетничким заједницама из којих саговорници долазе – осим дружења, одласка у кафану, суживот Срба и Албанаца је подразумевао и сарадњу у свакодневним пословима: *Нисмо имали тако лоше, тако, и дружили смо се, на раду кад идемо заједно, радимо заједно, у кафану заједно.*

Генерално добри односи са суседима наводе се и у примерима [4] *У поље смо спале, никој не ти рекнаја „бог те убија“, [14] тај знаш колико смо ми прошли добро ми сас њима. Никад ништа ти не би урадио, боже сачува. Ако би те неко напао, они би те бранили.*

1.2. Наметнути односи и околности

У већини наведених примера, фрагмената разговора, не изостаје коментар о промењеним животним околностима, времену честих конфликта, времену добросуседских односа које више не постоји. Време идеализованог суживота Срба и Албанаца на Косову и Метохији радикално је промењено након 1999. године и постало је време етничке и верске нетолеранције, које је резултирало и расељавањем становништва – с обзиром на разговоре вођене са Србима, у фокусу разговора је расељавање само српског становништва. О промењеним животним околностима се говори као о наметнутим, добросуседски односи су нарушени „споља“.

Рат који је почео 1999. године окарактерисан је: *Е сад ово, ово, ово, овај рат, то поквари све. То је најпрљавији рат у историји*[1], рат је донео и мржњу међу људе: *Тек после поче мржња, тако. Кад беше бомбардовање*[12], време које је наступило: *а сьге ето, вој време кад дође, бог да чува. Мука. (Мука.) Мука голема беше*[4].

Кривицу за нарушавање идеалног суживота саговорници очито приписују „спољним силама“, што донекле ослобађа кривице њихове суседе Албанце, и наставља да идеализује некадашњи заједнички живот: *Ја не знам шта да ти кажем, стварно, али овај жалос је велики шта ни направиле. И још гледав да замутив работу. Ово је срамота што ради овако, што не остави народ да сам реши своју судбину. Него гледа само да ствара неприлике*[5], *Знаш шта је то било, ми смо били као један кућа, не знам шта нам направиле овој све*[7]. У примеру [11] саговорник јасно именује „Америку“ и „велике силе“ као спољни фактор у изазивању конфликта: *Сад ова [...] ситуација, што кажу, други [...] иначе за њих не би, никад ово не би дошло. Него, нека моле Богу за Америку, за велике силе. Зато смо ми и дошли до ово, док у примеру [4] одговориним се сматра само ете овај враг уљезе у њи.*

1.3. Титово време – време идеализованог суживота Срба и Албанаца на Косову и Метохији

Међу наведеним фрагментима разговора ипак се јасно истичу они у којима се добросуседски односи између Срба и Албанаца доводе у везу са временом владавине Јосипа Броза Тита. На основу фрагмената разговора учавва се да су добросуседски односи између Срба и Албанаца били наметнути идеологијом у којој је императив била етничка једнакост, јавно изражавање верске припадности санкционисано, као и конфликти између припадника ове две етничке заједнице. Јавна сфера живота Срба и Албанаца била је принудно мирна и толерантна. Међутим, саговорници јасно праве разлику у међусобним односима у различитим временским периодима. У Корпусу постоје само два фрагмента која региструју прецизно временско лоцирање идеалног суживота, и почетак конфликта.

[15] (А како се живело са Шиптарима пре рата, док је била та стара Србија?) Па како смо, нисмо ги ми ништа ни дирале. Добро живеље они, они увек добро живели. Богами, они увек живели. И Тита кад бија, и сџ кад дошле ове наши, они живели добро. Никој нигде ништо ни дирани. (А вас?) А нас, сџ кад било не дирале. Не могу да кажем да је дирале. А сџ кад овај учекъ кџ узела, богами, тепале доста. Само наше село не. Кажем, наше село нико, смо биле ми добри с њи, не.[381-R-SMAĆ-1-NR]

У примеру [15] истраживач тражи од саговорника да опише суживот са Албанцима за време „старе Србије“, и то време саговорник карактерише као време доброг живота за Албанце, односно, изостаје коментар о међусобним односима. Време доброг живота за Албанце лоцира се и у време Титове владавине, али и у неодређено време, које очито указује и на промену власти: *И Тита кад бија, и сџ кад дошле ове наши, они живели добро. Никој нигде ништо ни дирани.*

[16] (Значи нисте са њима, је л’ у вашем селу било Шиптара?) Па у наше село, стреја до стреје. Стреја наша, стреја њина. Тако близо смо биле са Шиптарима. (А је л’ сте са њима, како сте са њима живели?) Међувремена кад дође

Тита, после се сложише. Срби и Шиптари. Имали су после, мирно биљо, сложни биле. Али већ овеј десет године, девет како ми се унук родио, од тој време почеше демонстрације, оно ово, више мир немало са Шиптарима. Ево девет године. Није имало мир са Шиптарима, после ко, ко да се не видимо, један преко другога. (Без обзира што сте били пре комшије?) Аааа, без обз, доша у-че-ка (УЧК) у руке све Шиптаре. Нису смели да говору са нама, и да, и да мислиле да говору нису смеле од у-че-ка. Па они се сакупише ко војска. Све Шиптари без обзира било да ме познаје, било да га сам не познавала, он отиша у у-че-ка. И не смеја да ми говори, и да ме види, он не смеја да говори. [...] Одоше, тешко са нама после. Ево док смо избегље од њи. (А пре него што сте избегли, је л' су вас комшије малтретирале?) Аааа, богами, не смо смели да изађемо по поље, да беремо сено, да копамо винограде, не смо смеље, све са стражу. Нееее, већ осам године има како, како смо ми препатиле. Ево већ четири како смо избегли, и раније три, седам-осам године како овако било стање лоше. Између њима и нама. (А нисте се посећивали, рецимо, да вам нека Шиптарка дође на кафу, комшиница?) Па јес раније док је био Тита на влас. Е, биље су мирни (А-ха.) Али после између времена после, они се zaloжише са нама. Тели да ни истерау од, већ пред седам-осам године, док не истераше овако.[358-R-SUVA REKA-2-SC]

Наведени пример ([16]) садржи комплекснију временску локализацију добросуседских односа, као и промену односа између Срба и Албанаца—саговорница посебно издваја време Титове владавине, време у коме делује УЧК (Ослободилачка војска Косова), приватно време (време од кад се родио унук), као и временски период пред расељавање који карактеришу лоши односи Срба и Албанаца.

Титово време је време у коме Срби и Албанци живе у добрим односима: *Међувремена кад дође Тита, после се сложише. Срби и Шиптари. Имали су после, мирно биљо, сложни биле [...] (А нисте се посећивали, рецимо, да вам нека Шиптарка дође на кафу, комшиница?) Па јес раније док је био Тита на влас. Е, биље су мирни.* Време у коме организовано делује УЧК (Ослободилачка војска Косова) није дефинисано календарским временом, али је то временски период који обележава етничка нетолеранција и промењени односи Срба и Албанаца: *(Без обзира што сте били пре комшије?) Аааа, без обз, доша у-че-ка (УЧК) у руке све Шиптаре. Нису смели да говору са нама, и да, и да мислиле да говору нису смеле од у-че-ка. Па они се сакупише ко војска. Све Шиптари без обзира било да ме познаје, било да га сам не познавала, он отиша у у-че-ка. И не смеја да ми говори, и да ме види, он не смеја да говори. [...] Одоше, тешко са нама после.* Прецизнија временска локализација заостравања односа Срба и Албанаца долази са употребом приватног времена — лоши односи Срба и Албанаца трају откад се саговорници родио унук: *Али већ овеј десет године, девет како ми се унук родио, од тој време почеше демонстрације, оно ово, више мир немало са Шиптарима. Ево девет године. Није имало мир са Шиптарима, после ко, ко да се не видимо, један преко другога.*

Време расељавања је и у овом случају маркер лоших односа Срба и Албанаца — *Ево док смо избегље од њи. (А пре него што сте избегли, је л' су вас*

комишије малтретирале?) Аааа, богами, не смо смели да изађемо по поље, да беремо сено, да копамо винограде, не смо смеље, све са стражу. Нееее, већ осам године има како, како смо ми препатиле, али је време расељавања временски прецизирано стандардним рачунањем времена: Ево већ четири како смо избегли, и раније три, седам-осам године како овако било стање лоше. Између њима и нама [...]Тели да ни истерау од, већ пред седам-осам године, док не истераше овако.

2. Закључна разматрања

Десет разговора са расељеним лицима са Косова и Метохије, вођених током 2002. и 2003. године у колективним прихватним центрима и приватном смештају расељених лица у централној Србији, у оквиру пројекта *Истраживање словенских говора на Косову и Метохији*, анализирани су из перспективе антрополошке лингвистике са циљем да се укаже да се на време пре рата и расељавања (а као почетна тачка се узима 1999. година) реферише као на време идеализованог суживота Срба и Албанаца. Иако се у највећем броју разговора односи Срба и Албанаца описују као лоши, конфликтни, издваја се мали корпус разговора у којима саговорници са носталгијом говоре о времену некадашњих добросуседских односа са Албанцима, неговању таквих односа, о односу поштовања, сарадње у свакодневним пословима. Лоцирани у прошлост, пре рата, бомбардовања и расељавања 1999. године, време добросуседских односа Срба и Албанца представља фрагмент у оквиру категорије прошлости. О времену добросуседских односа Срба и Албанаца говори се из перспективе приватне и јавне сфере живота. У приватној сфери идеализовано време суживота Срба и Албанаца карактерише међуетничка толеранција, размена културолошког знања и правила понашања у свакој заједници понаособ, било да су у питању правила која се односе на оцазионалне и верске ритуале, било у свакодневном животу, искази на ову тему емотивно су обојени. За разлику од приватне сфере, идеализовано време суживота Срба и Албанаца у јавној сфери и пословној сарадњи карактерише постојање и поштовање пословних договора, најчешће ови искази нису емотивно обојени.

Иако се чини да су фрагменти разговора јасно подељени на оне у којима се истиче, с једне стране, приватна сфера живота и, с друге, јавна сфера, те да саговорници у складу с тим говоре само о својим приватним релацијама са Албанцима, или о дистанцираној, али толерантној пословној сарадњи, примери из тих фрагмента ипак указују на то да су ове две сфере живота испреплетене.

Време идеализованог суживота радикално је промењено након 1999. године, постало је време етничке и верске нетолеранције, које је коначно резултирало и расељавањем становништва. Кривицу за нарушавање идеалног суживота саговорници најчешће приписују спољним „силама“, што донекле ослобађа кривице њихове суседе Албанце, и наставља да идеализује некадашњи заједнички живот.

У неколико фрагмената разговора се време идеализованог суживота Срба и Албанаца поистовећује са временом у коме је владао Јосип Броз Тито, време у коме је императив била етничка једнакост, и у примерима се разлике у односима припадника ове две етничке групе илуструју кроз време и промену власти.

Остаје отворено питање, на које, чини се да данас, шеснаест година након расељавања и ратних сукоба на Косову и Метохији, нема коначног одговора – да ли је суживот Срба и Албанаца пре ратних сукоба, о којем саговорници радо говоре био заиста идеалан, такав каквим га описују, или га временска дистанца и потреба човека да памти лепе ствари, и депонује их у позитивне успомене, чини идеализованим. С обзиром на то да у Корпусу има дијаметрално супротних животних прича о суживоту Срба и Албанаца – од оних које су обележене убиствима, прогањањима, претњама, па до оних које карактерише добар, колегијалан, пријатељски однос на приватном, пословном плану, чини се да се на питање о „истини“ не може дати одговор.

Литература

- Плотникова, Анна. 1996. *Материјали для етнолингвистическогo изученjа балканославянскогo ареала*. Москва: Россијскаја академија наук. Институт славjано-веденjа.
- Поповић, Људмила. 2008. *Језичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Нишу.
- Поповић, Људмила. 2012. *Контрастивна граматика српског и украјинског језика: таксис и евиденцијалност*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Савић, Свенка. 1994. Прагматички апсект времена у нарацији у српскохрватском стандардном језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 37, 543–550.
- Сикимић, Биљана. 2008. Етнолингвистички теренски рад: Концептуализација ризика. У *Слике културе некад и сад, Зборник радова Етнографског института САНУ* 24, 81–93. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Сикимић, Биљана. 2012. Тимски теренски рад Балканолошког института САНУ: Развој истраживачких циљева и метода. У *Теренска истраживања – поетика сусрета. Зборник радова Етнографског института САНУ* 27, Милина Ивановић-Баришић (ур.), 167–198. Београд: Етнографски институт САНУ
- Танасић, Срето. 1996. *Презент у савременом српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Танасић, Срето. 2005. Синтакса глагола. У *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, 345–477. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Ђирковић, Светлана. 2004. Мек љеб ко сунђур да једеш. У *Избегличко Косово. Лицеум* 8., Б. Сикимић (ур.), 85–108. Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ – Универзитет у Крагујевцу.

- Ћирковић, Светлана.2012. *Стереотип времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*.Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Ћирковић, Светлана.2013. Изражавање будућности у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије.*Косовско-Метохијски зборник* 5, 301–320.
- Ћирковић, Светлана.2014. Дискурс инструкција– између когнитивне и антрополошке лингвистике.*Јужнословенски филолог* LXX, 207–223.
- Ћирковић, Светлана.2015. Улога истраживача у креирању корпуса конверзационих наратива.*Филолог* 11, 267–280.
- Храковский, Виктор С. 2003. Категорија таксиса (общая характеристика). История вопроса.*Вопросы языкознания* 2, 32–54.
- Fillmore, Charles J. 1985. Frames and the Semantics of Understanding.*Quaderni di Semantica* 6, 222–254.
- Kabachnik, Peter., J. Regulska, B. Mitchneck. 2010. Where and when is home? The double displacement of Georgian IDPs from Abkhazia.*The Journal of Refugee Studies* 23/ 3, 315–336.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago-London: University of Chicago.
- Langacker, Ronald W. 1987.*Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1: *Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Mallett, Shelley.2004. Understanding Home: A Critical Review of the Literature. *Sociological Review* 52/ 1, 62–89.
- Ray, Kakoli.2000. Repatriation and De-Territorialization: Meshketian Turks' Conception of Home.*The Journal of Refugee Studies* 13/ 4, 391–414.
- Schiffrin, Deborah.1981. Tense variation in narrative.*Language* 75/ 1, 45–62.
- Smith, Carlota S. 2007. Tense and temporal interpretation.*Lingua* 117, 419–436.
- Wolfson, Nessa. 1979. The conversational historical present alternation.*Language* 55/1, 168–182.

Svetlana Ćirković

THE TIME OF IDEALIZED COEXISTENCE BETWEEN SERBS AND ALBANIANS IN KOSOVO AND METOHIJA

Summary

A corpus of ten interviews with displaced persons from Kosovo and Metohija, placed in 2002 and 2003 in refugees' camps and private accommodation of displaced persons in central Serbia was created for the purposes of this paper. In these interviews the time of idealized coexistence between Serbs and Albanians stands out as the dominant topic. The corpus was analyzed from the perspective of linguistic anthropology, with the aim to draw attention to the time before the displacement as idealized conflict-free. The year 1999 was taken as the year of the beginning of the war and the beginning

of displacement, although displaced persons had been coming to central Serbia in several waves, in 2000 and later. The time before displacement was depicted as idealized coexistence between Serbs and Albanians, and in most of the examples from the Corpus the private and public sphere of life, as well as business cooperation was idealized. In a few examples, the time of idealized coexistence between Serbs and Albanians was identified with the time ruled by Josip Broz Tito, the time of imposed ethnic equality after which the conflicts began.

scirkovic@hotmail.com